

dították a nemzeti nyelvekre. Német és olasz verses fordítását közli Heim,¹ más német fordítását Beringer;² a latin szöveget mindkettő. A magyar sz. Antal imakönyvek³ is közlik verses magyar fordítását. V. fordítása is a nép használatára készült.

V. fordításának eredetileg nem volt címe, mint ahogy a latin eredetiben sincs címe a verses responsoriumnak. Cím gyanánt a kezdősört szokták használni: *Si quaeris miracula*. (Olasz fordításban: *Se chiedi tu miracoli* németben: *Wenn du suchest Wunderzeichen*). V. fordításának kiadói *Ének páduai Szent Antalról* címet adták neki.

V. követi az eredeti szöveg gondolatmenetét, de kibővíti a szöveget. Így nála terjedelmesebb a responsorium. A latin eredetiben — az ismétlődő szöveget nem számítva — 12 sornyi a verses szöveg, V.-nél ez a 12 sor épen kétszeresére, 24 sorra nő. Hozzájárul még 8 sorban a Gloria Patri verses fordítása.

V. körülíró és bővítő fordításmódját világosan feltünteti V. átdolgozásnak első versszaka:

Ha kívántok nagy csudákat,	a' tévelygés, az inségek,
Szent Antalhoz menyetek.	az életnek gondgyai
Ha szenvedtek nyavalyákat,	's az ördögnek bús ártalmi
gyámolt tőle kérjete.	attúl messze szállanak,
Bélpoklosság, a' szüksége,	kit Antalnak szent oltalmi
a' halálnak íjjai,	pajzsok alatt tartanak.

Ennek a 12 soros versszaknak megfelel a latin eredetiben az 1. versszak 1. fele (1. kar.) Az alapul vett latin szöveg mindössze 4 sornyi. A latin szöveg további 8 verssorát 12 sorra bővíti V.

A responsoriumnak egyébként már V. korában volt régibb verses magyar fordítása is az *Officium Rakoczianum* magyar nyelvű átdolgozásában.⁴ Ezt azonban V. átdolgozása költői értékre felülmulja.

TIMÁR KÁLMÁN.

VERSEGHY FERENC NÉHÁNY ISMERETLEN KÖLTEMÉNYE.

Verseghy költeményeinek legteljesebb gyűjteményét Császár Elemér és Madarász Flóris adták ki 1910-ben a RMK. XXIV. köteteként. A zirci apát-ság levéltárában, Verseghynek a bibliára vonatkozó iratai közt akadt még egy-két költemény, mely e gyűjteményt kiegészíti.

¹ Heim i. m. 440—441. l.

² Beringer Franz: *Die Ablässe, ihr Wesen und Gebrauch*. Paderborn 1900.¹² 217. l.

³ Pl. Soós István: *Páduai szent Antal*. Bpt 1902.¹⁶ 95. l.

⁴ *Officium Rákóczianum*, avagy külömbféle ajtatosságok. Buda 1790. 323. l.

Verseghy 1819 aug. 9-től 13-ig Veszprémben tartózkodott. Ekkor sikerült Horváth János veszprémi kanonoknak őt megnyernie az 1820-ban megindítandó Egyházi Értekezések és Tudósítások munkatársának. E napok kellemes emlékei, az egyházi személyek szíves fogadása, Verseghynek újra feléledő bizalma, hogy iránya ez új «Egyházi Folyó munka» által terjedni, tovább élni s tán győzni is fog, ezek íratják meg vele a következő verset:

Veszprémben volt létemnek Emlékezete
az Odavaló Egyházi Urokhoz.

Láttalak ős lelkü Veszprémnek Papjai! Édes
nyelvünknek új dajkái! láttalak
alkonyodásom előtt;
'S ammint testvérnél igazabb öletekbe borúltam,
haj! mint hevültek régen elfagyott
's annyi veszélyek után
mindenik emberben kígyót lappangni gyanító
érzéseim! mint élledett megint
bennem ama' szeretet,
melly az Egésznek ügyét olly tüzzel szokta viselni,
mint önmagáét! Felderültt Hitünk,
fénnye Hazánknak, örök
Rendünk' disze, az Emberség termettek előmbe,
a' józan észnek drága tárgyai,
kedves arányaitok
Nektek is Értekező Művetekben, s bájos erővel
vették meg a' munkára szívemet.
Mennyei Ész, köz Atyánk!
vedd különös szorgalmad alá e' drága vitézit
a' Hitnek, a' szent Jusnak oszlopit
a' nemesen ragyogó
emberi Erkölcsnek példáit, tiszta barátit.
Ne hadd az egyességet omlani
köztök! örök legyen ez,
még Veszprém fő széke leend a' Pásztori Rendnek.
Tekintsd az emberséges érzeményt
mellyel az éleletes
Föbök az érdemesen buzgó Nevelőket apolyák;
a' jó atyáktól bölcsen eltanúlt
kellemetes zabolát,
mellyel az Egyháznak Nevedékit jóra vezérlik
's mindenre a' miben törekszenek,
nyújtsd segedelmeidet;
és ha talán valakit felhíz kebeledbe közülök
ollyannal áld meg árva tiszthelyét
a' ki nyomába siet.

(Augustus második hetében. 1819. Zirci levéltár 136.)

Erről a költeményéről írja 1819 szept. 25. Budáról a szerkesztőnek:
«A Veszprémben volt Létemnek emlékezete csak kedves Jóakaróimnak és
Barátaimnak szíveibe való. Lessz talán halálom előtt jó alkalmatosságom
arra, hogy kinyomtassam.»

Szándékát nem valósította meg; s — tudtommal — nyomtatásban most
jelenik meg először.

A hatvannégy éves Verseghy önmaga jellemzi magát legjobban Horváth János veszprémi kanonokhoz írt levelében (1821 szept. 1.): «Csak veteke-dés az én életem még vénségemben is: pedig egész életemben, nem tudom, hogy bántottam volna valakit, ha csak engemet *balgatagúl* vagy *gorombáúl* meg nem támadt. De el is untam volt már régen a' czivódást... Higgye meg Fötiszt. Barátom Uram, hogy a' ki tudgya és meggondollya azokat az alacsony színü marakodásokat, mellyeket a' Magyar Literatura miatt a' Magyar Lite-ratoroktól szenvednem kellett, mellyek még régi szelid characteremet is allig hogy meg nem szilajították, sajnálkodással nézi inkább, mint megvető rosszallással ama' harapós heveskedésemet, és a' gyanakodásra nagyon kész hajlandóságomat, melly belöllem koronkint kilobban.»

Érzi, hogy mellőzik. Horvát István «mindannyiszor feldücselkedett volt, hogy a' Pesti és Budai Tudós urakak» a M. Muzéum ünnepeire «szé-mélyek szerint» invitálta. «De én — így panaszkodik — egyszer sem voltam olly szerencsés, hogy akár szóval, akár czéduával invitáltattam volna; a' miből azt kellett kihoznom, hogy engemet a M. Muzéum nem számlál a M. Tudósok közé» (Levele Horváth Jánoshoz 1821 szept. 1.)

Hozzá még támadás támadást ér nyelvészeti elvei miatt. Szept. 26.-án jut kezéhez Kulcsár Tudósításainak 24. darabja; itt olvassa *Deák grammat-cájá* szigorú bírálatát; kifogásolják az Egyházi Értekezésekben folytatóla-gosan közölt *Barátságos Tanácskozásokat az Egyházi Magyar Ékesenszól-lássrúl*. A bírálatot személyeskedésnek veszi; hozzá még félti is az új folyó-iratot «a Pesti Dictátorok»-tól. Ez a bírálat Kulcsár műve, «mellyben — írja — utolsó mérgét ellenem kiköpi. *Utolsónak* mondom, mert én ugyan nem adok nekik többé alkalmatosságot arra, hogy belém kapjanak.» Nem akar többé írni. (1821 szept. 26.)

Bizalmas, bátorító s jó akaratú buzdításra volt szüksége. S ez nem is késett soká. Már okt. 6. levelet kap Veszprémből: «Mit? Hát egy nagy lelkü férfiú, aki a sorsnak sanyarúbb balságai között sem csüggedt el, egy dölfös toll' szúrására meg akar futamodni? — Megállj! megállj! — Ha Te nem akarsz vesződni a semmirevalókkal, majd felveszem én a kesztyüt s megtor-lom a vakmerő körmölést és a goromba kürtülöt bizonyosan megnémítom.»

Erre írja Verseghy 1821 okt. 16-án *Horváth Jánosnak*

«Megállj! kiáltja jó Barátom,
«ne fuss a' csürhe nép elől.
«van nékem ellenek kész gátom,
«melly ostromunkra el nem dől.
«kiállván töredelmességgel
«a sorsnak nagy balságait,
«ne fájlald kicsiny szívűséggel
«egy tollnak vak szurásait.»

Csak ostromit bölcs írástoknak
kivántam én elfojtani:
mert nem érezvén társatoknak,
azt tán nem fognák bántani.
Jónásnak sorsát választottam
a' mély magányban értetek.
De mióta szávadat hallottam,
im hozzád visszasietek.

(Verseghy Levelezése. Zirci levéltár 247. 1.)

*

Az Egyházi Értekezések és Tudósítások II. évf. (1821.) I. kötetjének, első értekezése egy névtelen írótól: *Palesztina Jézus' üdejében*. Az író Gáza városának leírását így fejezi be: «Tasso e' várast ekképen rajzolta remek munkájában:

A' tenger mellett van Gáza, Pelúziúm' uttyánn,
szinte Judéának szélénn, bekerítve homokból
álló rettenetes pusztával, melyet azonkép,
mint a' tengernek folyadékony habjait a' vész,
hány 'vet az otrombán háborgó fergeteg. Úttyát
a' jövevény e' portengernek pusztá körében
nem leli meg többé, sem ohajtott partra ki nem jut.

Cant. XVI. Stan. I. (59. I.)

Majd a 65. I. Jeruzsálem fekvését szintén Tasso szavaival rajzolja :

Két szemköztt álló, de külömb nagyságra felötlött
bérczenn, 's a' köztök leborúlt tág völgynek ölében
fekszik Jerusalem. Magosabb környékei védik
három tájékát; alacsony dombokra terült el
a' negyedik jéghonnya felé a' kegytelen éjnek;
ámde magos kőfal még ennek is ójja dühétül.

Bent a' városban van elég viz: itt tavak adnak,
ott források italt, vagy vak kútakba rekesztett
essők: ámde kívül a' környék pusztá, füvetlen,
sem kút, sem csermely nem apolván szirtos aszályát.
Nyílmi mosolygással soha itt nem látni virágot;
nincs fa sehol, melly gallyaival felfogja tepesztő
lángjait a' napnak; csak hat mértföldnyire látszik
borzani egygy erdő, éjféli homállal ijesztvén,
's búval kínozván, még szélénn ballag, az útast.

Szinte azon részénn, mellyhez legelőször elérnek
a' születő napnak ragyogó sugári naponkint,
régí dücsösségű vizeit hempelygeti Jordán.
Esti felénn nyöszörögve tolong a' földközi tenger
a' szomjú homokonn, melly habjait elnyeli. Arra,
hol Boreás' urasága csatáz, Szamaria vonúl ki,
's Bethel, melly az arany bornyúnak böltestelen oltárt
állított hajdan. Jézus' bölcsője viszontag,
Bethlehem, a' vészes zápornak nézi tanyáját.

Cant. III. Staza 55—57.

E sorokat Tassóból Verseghy fordította. 1820. márc 17-én kapja meg
ugyanis a költő az Egyh. Értek. szerkesztőjének kérését: «Palesztina leírá-
sát, melyet egy derék fiatal Pap készített, nevezetesen Jeruzsálem környé-
két én Tassó festéseivel akarnám kiékesíteni, ammint azokat Chateau-
briand is hasznolta a maga utazásainak szellemetesítésére. Uram Bátyám
Olaszul is tud, méltóztasson e végre az ide csatolt harmadik kötettyébül...
Hexameterekben fordítani...» (Horváth János levele Verseghyhez.)

A fordítás kéziratá megvan a zirci levéltárban, (Verseghynek bibliára
vonatkozó jegyzetei 151—152 l.); a kéziratban található még e néhány sor is,
melyet a szerkesztő nem használt fel:

Nincs ezen árokban lágy víz, sem lusta mocsárszék;
mert sem amazt sem emezt meg nem szenvedhefi a' hely.

Cant. IX. Stanz. 34.

Nem tova e' helytül eleven patakocská szivárog
pelyp csörgöcske gyanánt a' szirtes hegynek ölébül.

Cant XII. St. 67.

A' diadalzászló vídám lobogásnak eredvén,
 hajjait a' levegő égneek százféle arányra
 szegdeli. A' szélnek máskint csapkodni merészlő
 szárnyai mértéklett zszibogással osontnak el úszó
 bíborinál; maga tisztábban tündökleni látszik
 a' napfény, melly rojtyaitúl meg visszaütődik.
 A' kilökött nyilak arca elől reszketve kitérnek,
 vagy ha közel jutnak hozzá, meg hátra konyólnak.
 Látni Siont hegy társaival, hogy előtte negédes
 bérezeit, mély tiszteletül, bámúlva lehajtyák.

Cant. XVIII. Stan. 100.

Az 1820 ápr. 15.-i levélhez mellékelten küldi a fordítást Veszprémbe;
 1820 ápr. 23. már art írja a szerkesztő: «Torquato Tasso töredékdarabjainak
 gyönyörű fordításával mindnyájan tökéletesen megelégedtünk.»

*

Az Egyházi Ért. szerkesztője folyóiratának 1921. évf. II. kötetét *Az egyházi törvények ereje* című értekezésével akarja megnyitni. A munka szépségének és értékének emelése végett Verseghyhez fordul; «meg meg egy darabot kell ide iktatnom» — írja 1820 dec. 6.-n — «*Voltaire* munkáiból, melly Uram Bátyám tolla alá kívánkozik, a hüveknek az Úrvacsorájához való járulásárúl.» És idézi Voltairet *Questions sur l'encyclopedie Liv IV*. Chateaubriandnál, még pedig ennek is német fordításában: Franz August Chateaubriand *Genius des Cristenthums, oder Schönheiten der cristlichen Religion*. Übersetzt von Dr. Carl Venturini. Münster 1803. I. Theil 60 l.

S hozzáfűzi még: «A' festés poetai, úgy vélekedek tehát, hogy ez bátor prosában is mindenkor érzékenyít; a bajnoki módra mérsékelt lépés mindazáltal az erejét neveli; de ezt uram Bátyámra hagyom.»

Verseghy 1820 jan. 10. levelével küldi el e gondolatok remek költői kifejezését magyarul:

«Íme! az oltárnak szentelt Szolgái kilépnek
 ajtatos orczával, nem kétes hittel, az Úrnak
 köztökléte miatt megalázott szívvel. Az oltár
 megszépítve ragyog váltólóg arannyal ezüstel;
 a' sok gyertyavilág tündöklük rajta; legalsó
 grádicsánn leborúl a' nép térgyére. Az ének
 meglepi már nyílt szíveiket, s buzgóságra hevíti;
 búneiket zokogó szózáttal vallani kezdik
 köz gyónás által mindnyájan; sirva ígérük
 jobbúlásaikat, 's a' mennyei asztal Urátúl,
 hogy botlásaikonn könyörüllyön, esengve ohajtyák.
 Végre megáldatván a' Paptúl, arcra borúlnak,
 's önmagokat feddvén mellysujtogatásaik által,
 a' rejteti Istent igazúlt szívekbe fogadgyák.

Szinte igába szorúl ilyenkor az emberi képzés;
 a' szív meglágyúl; mélyen megrezzen az elme.
 A' léleketeket mármár haldoklani vélnéd,
 olly gyengén pihég a' szük melly, úgy allyad az érzés.
 Így az egész ember kiderül a földi javaknak
 csalfa bilincseibül, 's amaz Istenséggel egyesülni
 kíván, a' ki saját testét vele közleni kész volt.

Óh! ki merészellyen bűnökbe merülni közüllök
 ily kötelékek után, mellyekkel az Isten az embert,
 visszakerültt magzattya gyanánt, kebelébe szorította?
 Juthaté, hogy megmeg vétsen, bár eggynek eszébe?
 Ah! soha olly titkot nem szülhet az emberi elme,
 melly szorosabb friggyl, kegyesebb kötelékkal igazzon
 minket az erkölcshöz, mint ez, melly testi kenyernek
 színe alatt gyarló lelkünkkel közli az Istent.»

Nagyon igaza volt Horváth Jánosnak: «...mint az igaz gyöngyök a szűz
 leány nyakát, úgy fogják (e versek) az én Értekezésemet ékesíteni.» (Levele
 Verseghyhez 1821 jan. 18.

*

Horváth János 1820 nov. 25-én megkéri Verseghyt a következő francia
 nyelvű versek lefordítására: (Levelezése 493. zirczi levéltár.)

O moment solemnel! Ce peuple prosterné,
 Ce temple dont la mousse a couvert les portiques,
 Ses vieux murs, son jour sombre et ses vitreaux gothiques,
 Cette lampe d'airain, qui dans l'antiquité,
 Symbole du Soleil et de l'éternité,
 Luit devant le Très-Haut, jour et nuit suspendu;
 La majesté d'un Dieu parmi nous descendue
 Les pleurs, le(l)voeux, l'encens, qui montent vers l'autel
 Et de jeunes beautés, qui sous l'oeil maternel
 Adoucissent encor par leur voix innocente
 De la religion la pompe attendrissante;
 Cet orgue, qui se tait, ce silence pieux,
 L'invisible union de la terre et des cieux
 Tout enflamme, agrandit, émeut l'homme sensible
 Il croit avoir franchi ce monde inaccessible;
 Ou sur des harpes d'or l'immortel Seraphin,
 Au pied de Jehovah, chante l'hymne sans fin.
 Alors de toutes parts un Dieu se fait entendre;
 Il se cache au savant, se révèle au coeur tendre:
 Il doit moins se prouver, qu'il ne doit se sentir.

Hogy kitől van, Horváth János nem mondja, Verseghy nem kérdi.
 A szerkesztő csak azt fűzi hozzá: «*De la Harpe*, az egyébaránt sanyarú
 Mübiró, ezeket a *legszebb lúsz versnek* nevezi a *francia nyelvben*.»

Verseghy már dec. 3.-n készen van. (Levele Horváthnak): «Fordítot-
 tam én a' Francia verseket az Actiorúl *szorosán*; de elolvasván, azt gon-
 doltam, hogy szalmát rágok. Nem volt benne Magyar vér. Tudván tehát e for-
 dításnak nemes és felséges czéllját, adtam belé Magyar lelket, amint itt
 fekszik.»

Óh! melly felséges jelenés, melly szívreható, nagy
 szempillantás az, mikor a' nép térgyre borulván,
 a' mennyből lejövo Felséget mélyen imádgya!
 A' hely már maga is szent borzadozásra fakasztja
 a' még nem romlott embert. A' hajdani templom,
 vén mohhal belepett tórnáczai, régi falának
 oszlopi, a' komorabb napfény, melly köztök elallyad,
 a' magos ablaksor több színű régi üvegből,
 a' lámpás, az örök létnek 's a' mennyei fénynek
 hajdani képe amott, melly éjjel nappal az Úrnak
 színe előtt csillog — — — De közénk jön az Isteni Felség

már most mennyeibül! Panaszok, fogadások, esengő kérések, félnék pihéggel szállnak azonnal szent oltára felé. A' még a' jámbor anyának hü örzése alatt serdülő gyermek is önkint pelypegi tisztetét színéhez gyenge szavával, ártatlan szívvel, 's a' pompás ünnepet ezzel még ragyogóbb, még szivemelőbb felségre segíti. Ime! az orgonaszó elnémúl; szerte kiterjed a' mély csendesség; 's a' frigy noha szembe nem ötlük, a' menny 's a' föld közt, a' jók' örömére, megújúl!

'S mind ezek érdeklés nélkül hagyják az embert, a' ki az érzéstül még el nem zárta egészen szívét? Gondolatit ne ragadgyák földi körökbül mennyei honnyoknak gyönyörű tájékiba? Buzgó lángra ne lobbantsák szentebb indulatit? Élled, gerjedez ő, 's örvendve repül oda szárnyas eszével, hol Seraph seregek köz Urunk' elejébe borúlván, hárfaik mellett örök énekeikkel imádgják.

Isteni szolgálat, mely a' mennybéli Atyának áldozatul mutatod be Fiát, mely szívreható, mely jámborságnevelő szolgálat vagy te! Közöttünk Istenség lebeg ilyenkor, valamerre tekintünk, a' ki magát a' bölcsék elől elrejti, de nyilván közli viszont a' jámbor szívvel. Ez érzeni tudgya 's arról hogy vele van, nem kíván próbacudákat.

A fordítás megjelent az Egyh. Ért. 1821. folyamában (Horváth id. dolgozatában) Versegly neve alatt, de Versegly kiadóinak figyelmét elkerülte s így nincs benn a gyűjteményben.

HORVÁTH KONSTANTIN.

A DEBRECENI GRAMMATIKA SZERZŐI.

A *Magyar grammatika*, melyet egy magyar társaság készített Debrecenben (mj. Béts, 1795.), a maga bévezetésében nem mondja meg, hogy kik voltak a készítő társaság tagjai, sőt annak az öt pályaműnek bírálóit sem nevezi meg, akik aztán az öt nyelvtudományi pályamunkából egy hatodikat írtak: a *Debreceni grammatikát*. Földi szerint az ő grammatikája is, mellyel 26 aranyat nyert, «beléolvasztódott.» (IK. 1918: 40.)

Kazinczy F. a *Magyar régiségek és ritkaságok* (I. k. Pest, 1808) utóírásában (XXX. XXXI. l.) azt mondja, hogy Domokos Lajos, Szikszay György és Benedek Mihály voltak a grammatika dolgozói. Irodalomtörténeti kézikönyveinkben aztán állandóan e három férfiú szerepelt szerzők gyanánt s a köztudatba is így ment át. Váczy János (IK. I. [1891]: 267.) a grammatika *főszerkesztői*, a debreceni areopag főtagjai közé számítja még negyedikül a Kazinczytól megnevezett három férfiún kívül Hunyadi Szabó Ferencet, az 1795-ben Sárospatakon elhunyt debreceni szuperintendenst is, minden okadatolás, megjegyzés nélkül. Szily Kálmán is e négy férfiút említi az öt pályamunka bírálóiul. (*Földi János magyar grammatikája*. Közzéteszi Gulyás